

Вобраз вайны ў паэзіі Міколы Мятліцкага: яго спасціжэнне і асэнсаванне

Бараноўскі А.А.¹

Анотацыя. В статье исследуется гражданская лирика белорусского поэта и переводчика Николая Метлицкого. Его стихи стали ярким отражением послевоенного времени, а сама война как феномен подверглась творческому переосмыслению и интерпретации. Лирический герой произведений Н. Метлицкого воспринимает ужасы войны сквозь призму собственных утрат, а судьбу Родины как неотъемлемую часть своей собственной судьбы.

Ключевые слова: белорусская литература, Николай Метлицкий, гражданская лирика, война.

The image of war in the poetry of Nikolai Metlitsky: its comprehension and interpretation

Baranovsky A.A.¹

Abstract. The article explores the civic lyrics of the Belarusian poet and translator Nikolai Metlitsky. His poems became a vivid reflection of the post-war time, and the war itself as a phenomenon was creatively rethought and interpreted. The lyrical hero of the works of N. Metlitsky perceives the horrors of war through the prism of his own losses, and the fate of the Motherland as an integral part of his own fate.

Keywords: Belarusian literature, Nikolai Metlitsky, civic lyrics, war.

¹*Бараноўскі Аляксандр Аляксандравіч (Барановский Александр Александрович), кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отдела белорусской литературы XX и XXI вв. Центра исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси. ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, г. Минск, Республика Беларусь.*

Baranovsky Alexander Alexandrovich. Candidate Sciences (Philology), Senior Researcher of department of Belarusian

Literature of the 20th and 21st centuries. Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus. Surganova str., 1-2, 220072, Minsk, Republic of Belarus.

E-mail: lisorre@yandex.ru

© **А.А. Бараноўскі**

Творчую асобу Міколы Мятліцкага нярэдка разглядаюць у непарыўнай звязцы з чарнобыльскай тэмай, нягледзячы на тое, што ў творчым арсенале паэта ў той ці іншай ступені прадстаўлены ўсе віды лірыкі, у тым ліку пейзажная, інтымная і філасофская. Ды і грамадзянская лірыка беларускага мастака слова не зводзіцца выключна да апявання страчанай Радзімы – вёскі Бабчын. Як ні дзіўна, яна бярэ свае вытокі, найперш, у ваеннай тэме, у яе спасціжэнні і асэнсаванні.

Нарадзіўся М. Мятліцкі 20 сакавіка 1954 года. Краіна адсвяткавала перамогу ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, аднак не абышлося без страт. Нароўні з простымі салдатамі ваявалі прадстаўнікі творчай інрэлегенцыі. Дзясяткі пісьменнікаў загінулі, абараняючы Айчыну (З. Астапенка, Л. Гаўрылаў, А. Дубровіч, Р. Мурашка, А. Ушакоў і інш.). Тыя, каму пашчасціла ўбачыць мірнае беларускае неба (удзельнікі баявых дзеянняў і дзеці вайны), актыўна і годна (хоць і пад розным вуглом) працягнулі працу па ўвекавечванні народнага подзвіга ў жорсткім, але гераічным змаганні (І. Мележ, А. Пысін, А. Куляшоў, П. Панчанка, І. Шамякін, Я. Брыль, А. Вялюгін і інш.). Творы ваенных часоў былі і «зброяй», і разам з тым яскрава адлюстравалі духоўную сутнасць, пачуцці і перажыванні людзей, якія апынуліся ў экстрэмальных умовах. Творы пасляваенных дзесяцігоддзяў сталі глытком надзеі і веры ў светлую будучыню.

Удала ўпісаўся ў гэты рух на карысць айчынай літаратуры і М. Мятліцкі. Ён не бачыў вайны і раскрыць яе сутнасць мог толькі шляхам творчага ўнутранага аналізу – ад пачутага, прачытанага, пераказанага. Тым не менш глыбіня і ступень пераканання грамадзянскай лірыкі М. Мятліцкага ўражвае:

Не раз зямля сціналася ў агні.
Ды ўпершыню для радасці – не здзеку –
Узятыя рукамі камяні
Ўсміхнуліся агніста чалавеку.

Крышыла страляніна цішыню.
Не раз зямля ляжала полем бою.
Ды знойдзены метал упершыню
Адліты быў не ў жудасную зброю [1, с. 42].

Паэт даводзіць, што радасць можна адшукаць і ў дробязях – звычайных камянях ці метале, якія ў залежнасці ад сітуацыі могуць несці і карысць, і знішчэнне. Аднак магчымасцю даводзіць, пераконваць, накіроўваць чытача М. Мятліцкі валодаў не заўсёды. Усведамленне ўласнага права на творчы голас фарміравалася паступова. Сам паэт пра гэта выказаўся наступным чынам: «У затравелых кургану / Я браў правы для першай песні» [1, с. 5]. Гэтыя радкі маладога 26-гадовага М. Мятліцкага сталі ёмікім эпіграфам да яго дэбютнага паэтычнага зборніка «Абеліск у жыце» (1980).

У кнізе «ад імя свайго, наймалодшага, пакалення гаворыць паэт» [1, с. 5], – зазначыў Анатоль Вялюгін. У яго вершах – «і веліч жыцця, і туга па подзвігу, і пачуццё гістарычнага драматызму» [1, с. 5]. Памяць пра ваеннае мінулае краіны ў лірыцы М. Мятліцкага, здаецца, на генетычным узроўні «прабівала» сабе дарогу, імкнулася адлюстравацца ў вершы:

Яшчэ не ўсё заворана, забыта.
Хоць я даўно не знаюся з бядой.
Ты столькі, поле, марыла пра жыта,
Ды марна зарастала лебядой.

Я да цябе прыйшоў тваім аратым
І ім хачу да схілу дзён пражыць.
Мне не забыць: мой дзед-сявец салдатам
Пад дзёрнам недзе страчана ляжыць [1, с. 13].

Светлыя і адначасова сумна-шчымлівыя вобразы паўстаюць ў працытаваным урыўку. Яны нагадваюць пра вясковае паходжанне лірычнага героя і ў той жа час з'яўляюцца агульнаразумелымі, блізкімі для кожнага беларуса. Жаданне па-мастацку занатаваць час – падзеі і настрой свайго пакалення – М. Мятліцкі адлюстраваў так:

Кожны край песняра свайго мае.
То – ягоная радасць і боль.
Мой палескі бярозавы краю,
Падгалоскам хоць звацца дазволь [1, с. 7].

Сціплыя, але пераканаўчыя радкі з працытаванага твора сталі прарочымі: даўно няма на зямлі вёскі Бабчын, адышлі ў

нябыт многія былыя сябры, але на творчай мапе М. Мятліцкага і па сёння вёска маленства жыве – працягваецца яе звычайны ўклад, уваскрасае з вершаваным радком памяць пра яе ваеннае мінулае:

А мы, мурзатая малеча,
Салдат знявечаных сыны,
Штодня вярталіся пад вечар
З сваёй прыдуманай вайны.

Мы наступалі, адступалі,
На глінішчы ірвалі тол.
А дома гільзы высыпалі
Туды, дзе хлеб кладуць, –
На стол [1, с. 14].

Вобраз Радзімы-пераможніцы – гэта для паэта не абстрактна-адцягнёная паняцце, ён увасоблены ў сукупнасці народных рыс, характараў, абліччаў людзей, аб'яднаных агульнай тэрыторыяй, мовай, інтарэсамі, клопатамі. Азначаны тэзіс яскрава пацвярджаюць наступныя строфы:

Не выдумка, што правілі жанчыны.
На іх руках смылелі мазалі:
Цягнулі плуг гурмой і гэтак чынна
З сявенькамі ступалі па раллі.
<...>

Жаночымі рукамі ты касіла
І драла мох ля новых сцен з балот,
На іх плячах да брацкае магілы
На стрэчу з бацькам несла ты сірот [1, с. 19].

Лірычны герой М. Мятліцкага – удзячны нашчадак змагароў за незалежнасць. Ён ведае цану мірнаму небу над галавой, але не стамляецца нагадваць пра гэта (не толькі іншым, але, здаецца, і сабе самому):

Твой час такі, ты – радуйся, жыві
На той зямлі, дзе каласуе жыта.
Яна крывёй салдацкаю здабыта
Для нашае, сыноўняе, любві [1, с. 25].

Гістарычнае мінулае беларускай зямлі надзвычай арганічна ўпісалася ў сучаснае маладому М. Мятліцкаму жыццё. Яно натхняла паэта («Натхненне»), схіляла яго да роздуму аб вышэйшых духоўных ідэалах («Невядомая вайна»), прыходзіла ў

абліччы родных даўно памерлых людзей («Памяці дзядзькі Івана», «Мне ў сэрца грукае штодня»):

Мне ў дзверы грукае штодня,
Як падарожны ў дзверы дома,
Мая падобнасць і радня –
Салдат з Айчыннай
Невядомы.

<...>

Я рос. За днямі беглі дні
Насустрач верасню і маю...

Ён патрабуе:

“Адчыні!”

І адчыняю...

Адчыняю [1, с. 41].

Творчае сталенне М. Мятліцкага адбывалася патупова: удасканальваўся стыль пісьма, пэтычны радок набываў новыя цікавыя фарбы. Нязменным заставалася адно – маральна-чалавечыя арыенціры. Так, у другім паэтычным зборніку «Мой дзень зямны» (1985) М. Мятліцкі працягвае традыцыйныя для беларускай літаратуры XX стагоддзя тэмы сям’і, братэрства, справядлівасці і, канечне, не выключае з мастацкага кругагляду тэму вайны.

Не здраджваючы ўласнай манеры, творца пачаў кнігу вершам-прывячэннем. У фокус аўтарскай увагі трапіў вобраз Айчыны. М. Мятліцкі ўслаўляе мірнае неба, якое распрасцерлася над Беларуссю, звяртаючыся пры гэтым да гаваркіх і распаўсюджаных тапонімаў «Праспекты Міру», «Плошчы Перамогі». Лірычны герой бачыць сваё чалавечае і грамадзянскае прызначэнне ў тым, каб:

У ззянні дзён

Яе назвацца сынам, –

Усюды помніць,

Колькі нас лягло

На дымным полі брацкае магілы... [2, с. 3].

Ён не толькі абячае захаваць памяць пра гістарычнае мінулае Бацькаўшчыны, але і ўздымае актуальныя пытанні: чаго варта яго пакаленне («Маё пакаленне»), куды рухацца далей («Вайны сусветнай не астыла рана»), як «падлеску лесам стаць» на крывавай глебе гістарычнага мінулага («Роздум»):

Падлеску лесам стаць, а не ляском,

Не шапацець абвугленай бяроўстай.

Прабіцца ў свеце кволым каласком!
Акрасаваць!
Наліцца!
Як няпроста [1, с. 7].

Удумліва-лагодная лірыка М. Мятліцкага ранняга перыяду творчасці пакрысе ўзмацняла свой інтэлектуальны пачатак, памнажалася на жыццёвы досвед паэта, станавілася па-філасофску важкай і грунтоўнай. Паэт пашыраў далягляды ўласных творчых магчымасцей. Адпаведным чынам змянялася і вобразная сетка яго каардынат – яна стала больш глабальнай: Космас, Сусвет, Вечнасць, Час, Зямля і інш. Акрамя таго, варта зазначыць, што пасля 1986 года да маштабных падзей, якія сталі аб'ектам мастацкага асэнсавання М. Мятліцкага, дадалася яшчэ і Чарнобыльская трагедыя. Ваенная тэма перастала быць дамініруючай, але засталася для паэта па-ранейшаму актуальнай:

Праз войны, што курна дыміліся
У немай, ахвярнай жудзе,
На вось абапёршыся, як на мыліцу,
Планета сусветам ідзе.
Са смутай, што хмара абложная,
З душою – трубой жураўля,
Планета мая трывожная,
Сівая Зямля [3, с. 124].

З цягам часу трансфармаваліся не толькі вобразная і тэматычная канва, але і лірычны герой. Апошні, як служна заўважыў літаратуразнаўца У. Гніламедаў, «бярэцца не толькі ў зямным, але і ў касмічным плане – як насельнік Сусвету, звязаны з ім усім сваім жыццём і ўнутранай, біялагічнай структурай» [4, с. 11]. Розніца паміж героем ранняй лірыкі М. Мятліцкага і позняй відавочная: кволы юнак, які захапляецца прыгажосцю Айчыны і ўслаўляе яе пакутны лёс, пакрысе набраўся сілы і сам дацягнуўся да неба – да магчымасцей тэхнічнага прагрэсу, за межы тых даляглядаў, якія перад чалавецтвам адкрыла XXI стагоддзе (кніга «Чалавек падымае неба», 2012):

Што яму, летуценніку, трэба?
На планеце маёй дзень пры дні
Чалавек падымае неба
Да касмічнае вышыні [5, с. 3].

Урывак з працытаванага верша, які даў назву цэлай кнізе, зусім не пра вайну, а пра тое, як моц чалавечага духу можа змяніць жыццё ў лепшы бок. На гэтай думцы па сутнасці грунтуецца паэзія М. Мятліцкага, незалежна ад тэмы, формы і характару твораў.

Такім чынам, можна канстатаваць, што ваенная тэма ў лірыцы М. Мятліцкага знайшла сваё адметнае месца. Цікаvasць да яе з боку творцы змянялася ў адпаведнасці з падзеямі і абставінамі ў асабістым лёсе і ў жыцці краіны. Грамадзянская лірыка паэта амаль пазбаўлена гістарычных падрабязнасцей, але добра выяўляе аўтарскае пачуццё несправядлівасці, яго суб'ектыўнае разуменне сітуацыі. Вершы М. Мятліцкага, прысвечаныя ваеннай тэматыцы, надзвычай яркія, трапныя і непаўторныя. Гэта не перайманне твораў прадстаўнікоў старэйшага пакалення паэтаў, а вынік уласнага «перажывання», спасціжэння і пераасэнсавання вайны як гістарычнай з'явы і агульначалавечай трагедыі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Мятліцкі, М. Абеліск у жыцце : вершы і паэма / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 56 с.
2. Мятліцкі, М. Мой дзень зямны : вершы / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 95 с.
3. Мятліцкі, М. Чалавек падымае неба / М. Мятліцкі. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2012. – 360 с.
4. Мятліцкі, М. На беразе маім / М. Мятліцкі. – Мінск : Маст. літ., 2010. – 294 с.
5. Мятліцкі, М. Чалавек падымае неба / М. Мятліцкі. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2012. – 360 с.